

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך ל, תשלי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

4.	האם מרגיש עצמו יותר ישראלי בשל שמו העברי?	סה"כ	באחוזים
	פן ...	155	51.5
	לא ...	144	47.8
5.	האם הצטער פעם על שינוי השם?		
	פן ...	15	5.0
	לא ...	277	92.0

(קטע אחרון של השאלון — בעמוד האחרון)

א י ל ן א ל ד ר

כפלי-גרסה במסורותיה הלשוניות של העברית תוספת בירור למאמר "עשרות" מאת דב סדן

במאמרו הנ"ל (לשוננו לעם, מחזור ל, קונטרס א, תשרי תשל"ט, עמ' 6-14) מעורר פרופ' סדן — כדרכו בבקיאנות מצוינת במכמני הספרות העברית — על תיבת עשירות ועל מתחרתה בספרות ובדיבור-העם צורת עשרות. בחלקו האחרון של המאמר הוא בא להוסיף צורות דומות, שיש בהן תחרות או תנודה של משקלים, דוגמת: עוני — עניות — עניות. ראשית דבר, דומה, שראוי להפריש בין תחרות משקלים, כזו שיש, למשל, בין צורות (הגזרות משורש אחד) במשקלי קוטי—קטיות או קטל—קטילות או קטילות לבין תנודת משקלים, כגון קטייות—קטיות, או תנודת גרסאות תצורה של משקל אחד, כגון קטילות—קטילות

(אם פי אפשר, פמוכן, שתשולבנה תחרות ותנודה בשמות-עצם משורש אחד פדוגמת השלישייה: שפל—שפלות—שפלות). תנודת המשקלים והגרסאות יסודה על הרוב פהבדלים שבין מסורות שונות של ניקוד וקריאה ודיבור, וכנגד פן תחרות המשקלים הריהי עניין לבחירה סגנונית ולהעדפה לקסיקאלית או עניין לסיוג סמאנטי¹.

בהערותיי הפאות מבקש אני להבהיר את סוגית חילוקי המסורות הלשוניות בקשר לתנודת המשקלים ולשינויי הגרסה. אדגים עניין זה ע"י כמה מהדוגמאות שהובאו במאמרו של פרופ' ד' סדן, וכן במעט דוגמאות נוספות.

א. עשירות — עשרות

משקל קטלות אופייני הוא למסורת הבבלית (כפי שהיא משתקפת במקורות שניקודם בבלי) ולקריאת העברית שאחר המקרא כפי בני תימן בשמות-עצם מופשטים בסיום -ות, הגזורים משמות-תואר². יושם אל לב, פי הדוגמאות לצורת

1. המונחים "תחרות" ו"תנודה" הם משל פרופ' סדן עצמו, אלא שבשימושם אצלו הם מונחים נרדפים. בניסוחיי העדפתי לנצלם בהבחנה זה מזה. בתנודת משקלים וגרסאות-תצורה ובתחרות משקלים שיסודה סגנונית משתתפות מלים, שניתן לכנותן — בעקבות פרופ' גב"ע צרפתי (בספרו סמנטיקה עברית, ירושלים תשל"ח, עמ' 71) — "מלים פולומורפיות", היינו מלים סינונימיות הנבנות משורש אחד, אך שונות בצורתן (במשקלן או במבנה התנועי שלהן).

2. ראה: "י ייבין, מסורת הלשון המשתקפת בניקוד הבבלי, ירושלים תשל"ג, עמ' 200; "י שביטאל, "מסורת התימנים בדקדוק לשון חכמים, II",

עשרות המובאות בסעיף א' של המאמר הנ"ל לקוחות מפיוט לכבוד נגיד בבלי, פיוט המיוחס לבית-מדרשו של רס"ג, ומפיוטו של ר' יהודה הבבלי³.

שאר דוגמאות עשרות, שמביא סדן במאמרו, הריהן מן העברית המשמשת בידיש, היינו מן המלים העבריות המשוקעות בידיש, או מן העברית הספרותית מעטם של סופרים, שהידיש שגורה על לשונם (מלצר, פרץ, שטרנברג), ואין עשרות בכתיבתם אלא שאילה מן היידיש שבדיפורם. אשר לעברית-ממש, מן הדין להקדים ולומר, שאין בה (ומכל מקום לא ידוע לי) הבדל "דיאלקטי" — ז"א חילוק בצורות על בסיס של התפלגות בין עדות ישראל או של איתור גיאוגראפי — לגבי משקלי קטילות—קטלות. נראה להניח, שרק צמד הנרדפים עֲשִׁירוֹת ועֲשָׁרוֹת הסדרתו מוגבלת הגבלה "דיאלקטית": מכאן הגרסה השגורה עֲשִׁירוֹת ברוב המסורות והמסורות העבריות, ומכאן הגרסה השגורה-פחות עֲשָׁרוֹת במסורת הבבלית (וצריך לסייגה כמסורת בבלי של תקופת הגאונים, שכן בעברית התלמודית של אמוראי בבל נמצאת צורת עשירות).

ממסורת התצורה הבבלית יצאה צורת עֲשָׁרוֹת והגיעה אל

קונטרסים לענייני הלשון העברית (בעריכת ח' ילון), ב, ירושלים תרצ"ח, עמ' 67 והע' 35.

3. המובאה השלישית, הנוכרת בדברי סדן, מתוך שריד של בקשה (שנדפס ע"י זולאי ב"לשוננו לעם" מחזור ה, חוברת מה-מו, חשי"ד, עמ' 4) לשון מעשרות שבה מנוקדת בכה"י (ורשא, גניזה סימן 54) כלשון רבים של מְעֶשֶׂר (כפי שהעיר שם זולאי), ולא כצירוף מי"ם היחס עם תיבת עשרות.

חומרי המקורות העבריים, שנשתקעו בלשונות הדיבור הערביות-יהודיות של בני תימן⁴ ולוב⁵ ומרוקו⁶. בזכות הקשרים האמיצים בין יהודי תימן מכאן ויהודי צפון-אפריקה מכאן לבין מרפוי התורה והלימוד של בבל בתקופת הגאונים⁷ ניטעו אז במורשתם הלשונית של הראשונים יסודות מן הקריאה הפבלית. במסורת לשון-חכמים של בני תימן נשתקעו, ונתקיימו עד ימינו, רובי צורותיה של מסורת פבל⁸; אצל בני המאגרפ האפריקני — ככל שאנו יודעים לפי שעה⁹ — נשתמר סך מסוים של מסורות קדומות המשתלשלות ויורדות עד גאוני פבל¹⁰.

4. ראה ש"ד גויטיין, "היסודות העבריים בשפת הדיבור של יהודי תימן", לשוננו, ג (תרצ"א), עמ' 364; ועיין גם י' רצהבי, אוצר לשון הקודש שלבני תימן, תל-אביב תשל"ח, עמ' 218.
5. ראה י' גויטע, "עוד לעניין עשרות", לשוננו לעם, מחזור ל, קונטרס ד (רצ"ד), תשל"ט, עמ' 125-126.
6. ראה מ' בר-אשר, "על היסודות העבריים בערבית המדוברת של יהודי מרוקו", לשוננו, מב (תשל"ח), עמ' 179, 184.
7. על הקשרים שבין בבל בתקופת הגאונים לתימן ראה גנזי קדם לב"מ לויך, ספר ג (תרפ"ה), עמ' 14-23. על קשריה של בבל עם יהדות צפון-אפריקה ראה ח"ו הירשברג, תולדות היהודים באפריקה הצפונית, ירושלים 1965, עמ' 228; ש' מורג, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים תשכ"ג, 288.
8. ראה ח' ילון, קונטרסים לענייני הלשון העברית, שנה א', תרצ"ח, עמ' 27-28; מורג, שם, מבוא, עמ' כה-ל.
9. עד עתה לא נחקרה אלא מסורת-קריאתה של קהילה אחת בלבד. ראה: ק' פץ, מסורת הקריאה של קהילת ג'רבה במקרא ובמשנה — תורת ההגה והפועל, עדה ולשון: ב, ירושלים תשל"ח.
10. רשימת דוגמאות ממסורת ג'רבה בספרה הנ"ל (הע' 9) של ד"ר

מן העברית שאחר המקרא של הספרות התלמודית ושל ההגדה ושל המחזורים נשאבו מלים רבות אל הלשונות הערביות-היהודיות המדוברות שבפי יהודי תימן ויהודי צפון-אפריקה, ודומה שמקצתן כבר נשאלו אל הדיבור בתקופה קדומה ונקלטו בו כגרסתן בעברית-ממש, היינו שמלים, שגרסתן בקריאה העברית בבליית היא, משמשות ברכיב העברי שבדיבור הערבי כמתפונתן הבבליית.

יש, כמובן, מקום נפרד לשאלה, פיצד ומניין נתגלגלה אל העברית שביידיש צורת עֶשְׂרוֹת, לצד צורת עֶשְׂרִיּוֹת, כשתפוצתן ביידיש תפוצה גיאוגראפית היא (כפי שהעמיד על כך פרופ' סדן עצמו¹¹). לכאורה, יש כאן מקום לסברה, האמורה לעיל באשר לעברית שבֶּעֶרְבִית, פי חדירתה של צורת עֶשְׂרוֹת כבר התרחשה בתקופת היידיש הקדומה, פשהיא נשאבת מן המסורת העברית-הבבליית של תקופת הגאונים, כמתפונתה של מסורת זו. אבל באמת אין דיוקו של הגלגול כך; הסתעפות המסורות העבריות אין לה, ככל הידוע, מקבילה בקוים הרגיונאליים שברכיב העברי שביידיש, הוי אומר, שאי-אפשר להשתית את ההבדלים הגיאוגראפיים של עשירות ועשירות ביידיש על יסוד התפלגותן של הצורות הללו (וכדוגמתן, כמובן, של כפלי גרסה אחרים) במסורתיה של העברית¹². הלפך קרוב להניח, שעשירות

קציעה פץ, עמ' 352-353.

11. ראה במאמרו, עמ' 8.

12. דבר זה למדנו מפרופ' א' וינרייך ז"ל. עיין במאמרו "העברית

האשפנוית והעברית שביידיש — בחינתן הגיאוגראפית", לשוננו, כה

(חשכ"א), עמ' 57-62.

היא מאותן מלים עבריות שנוצרו בידיש גופה, או שמשקלן
חודש בידיש¹³.

עם זאת אפשר אולי לראות בקיומן של שתי הצורות
הדיאלקטיות הנרדפות בעברית שבידיש תוצאת שאילה
ממסורת עברית קדומה אחת — ולא משתי מסורות עבריות
נפרדות ושונות — היא מסורת בבל, שפאמור, היא עצמה
הייתה חלוקה בהן: בקריאת התלמוד עשירות, ואילו באמירת
הפיוטים עשרות.

כמו כן יש מקום להעיר לצורה השלישית שבידיש,
המובאת במאמרו של סדן (ר' בעמ' 12), היא צורת עוֹשְׂרוֹת
(מבטאה ošres). נראה להסביר צורה דיאלקטית זו, שסיגולה
בידיש סוטה ממבנה המשקל העברי קטלות, בקישורה אל
שם־התואר היידי עוֹשֵׁר = איש עָשִׂיר, שעל כן היא בודאי
גידולה בידיש עצמה.

ועוד נוסיף דבר בהזדמנות זאת לעניין משקלי קטילות —
קטלות בעברית. במשקלים אלה נוצרו חידושים לא־מעטים,
בעיקר בימה"ב, בלא הקפדה על תחומי משמעות מסוימים,
דהיינו שהשמות במשקל קטילות יש להם מצד משמעותם
מקבילים במשקל קטלות. עקב העמימות בהבדל הסמאנטי שבין
בני הצמד נהיה השימוש בהם נתון לשיקולים של סגנון והעדפה
לקסיקאלית. לקבוצה זו של חידושים משויכים, למשל, השמות
הבאים: חלקות (רמב"ם) — חליקות (אבן־ג'נאח); טהירות

13. ראה: י' אבינרי, יד הלשון, תל-אביב תשכ"ד, עמ' 234.

(פוזורי)¹⁴ — טהרות (סע"ח, ע"פ מילונו של י' פנעני); יהרות
 (מגילת אחימעץ¹⁵) — יהירות (רש"י); פחשות (רד"ק)¹⁶ —
 פחישות (רלב"ג); פסילות (מקרא) — פסלות (פיוט); פשטות
 (רשב"א) — פשיטות (בעלי התוספות)¹⁷, ועוד. פנגד פן נופלת
 לפרקים הבחנה סמאנטית בין צורת קטלות לצורת קטילות
 (הפונה, כמובן, בשמות הפנויים משורש אחד), כאשר אחד מבני
 הזוג מורש מן הספרות הקדומה, והאחר שם מחדש הוא
 בתקופה מאוחרת (בעברית החדשה בעיקר התפתחו הבחנות
 מסוג זה בשיעור מרובה). כלולים כאן שמות כגון: קדמות
 (ימה"ב) — קדימות (עברית חדשה); סבלות (ימה"ב) = "סבל"
 — סבילות (ע"ח) = "פאסיביות"; שברות (ימה"ב) = "סבירה",
 — סבירות (ע"ח) = "התקבלות על הדעת"; אחדות
 (ימה"ב) — אחידות (ע"ח); ישרות (לשון חכמים) — ישירות
 (ע"ח); פשרות (לשון חכמים) — פשירות (ע"ח), וכיוצא באלה
 דוגמאות נוספות.

ב. נקיות ועניות

צורת נְקִיּוֹת השגורה היא ע"ד מסורת הקריאה
 הארץ-ישראלית בלשון-חכמים ובלשון-פיוט, שעל פן אנו
 מוצאים בכ"י קאופמן שלמשנה: זריזות מביאה לידי נְקִיּוֹת
 (טוטה ט, טו); ובקטע פיוט מן הגניזה שניקודו ארץ-ישראל¹⁸:

14. ראה י' אבינרי, גנוים מגולים, תל-אביב תשכ"ח, עמ' 155.

15. שם, 162. 16. שם, 175. 17. שם, 290.

18. ראה: E. J. Revell, *Hebrew Texts with Palestinian*

Vocalization, Toronto 1970, p. 171

בינק'יות (= בינק'יות) יענו ויאמרו (פיוט ט' מקרובת יניי לסדר בראשית יא, א). לעומתה הצורה נְקִיּוֹת, המורגלת פחות, היא צורה טיפוסית למסורת הבבלית של ל"ח¹⁹, פנמצא בכתב-היד הקדום של תורת-פהנים (פ"י אססמאני 66) שניקודו בבלי: מה רחיצתו בְּנִקְיֹת (= בְּנִקְיֹת) אף רחיצתה בְּנִקְיֹת (מהדורת צילום עם מבוא מאת א' פינקלשטיין, ניו-יורק תשי"ז, עמ' שכו). אם נמשיך לעקוב אחר גלגוליהן של שתי הצורות הללו במהלך הזמנים ובגלויות, נראה, פי הגרסה הארץ-ישראלית נקלטה במסורת הקריאה האשכנזית הקדומה — המסורת המכונה "קדם-אשכנזית"²⁰ — כעדות הניקוד במחזורי אשכנז הקדומים מימה"ב, בטורי הפיוט הבאים:—

(א) במחזור פ"י אוקספורד 1033 (עמ' 21א) ביוצר

לפרשת פרה "אום אשר בך דבוקה"²¹;

ומפל מום שלמה/ויבְּנִקְיֹת ובטהרה מסוימה.

(ב) במחזור וורמייזא המפורסם משנת 1272 (עמ' 288)

בסילוק "צאינה וראינה" מתוך מערכת היוצר "אור

ישע", שחיבר ר' שלמה הבבלי ליום א' של פסח²²;

הדחת קלים וחמורים/טבילת נְקִיּוֹת שמורים.

19. ייבין, שם, שם.

20. מסורת זו תיארתי מבחינת ההגייה והתצורה, בעבודת-דוקטור,

ירושלים תשל"ז. הדוגמאות המובאות ממנה כאן ובהמשך מצויות בפרך השני

של העבודה הנ"ל, עמ' 355-360.

21. סידור עבודת ישראל, עמ' 687.

22. ע' פליישר, פיוטי שלמה הבבלי, ירושלים תשל"ג, עמ' 207.

המהדיר ניקד בטור הנ"ל נְקִיּוֹת, ופירש כלשון רבים של נְקִיָּה.

ג) במחזור סליחות כ"י ברלין 9 (עמ' 199ב) בסליחה
"תמור עבודת מזיץ", משל ר' מאיר בר יצחק ש"ץ,
למנחת יו"כ²³:

צמצומו תרויח בַּנְקִיּוֹת/פדהו מדקדוקי עניות.
לעומת יהודי אשכנז; שהחזיקו אפוא בגרסה
הארץ-ישראלית, השקולה במשקל קְטִיּוֹת, יהודי תימן, ששאבו
את רופי פרטי המסורת הלשונית שלהם מקריאתה של בבל²⁴,
קלטו בקריאת המשנה את תיבת נקיות בגרסתה הבבלית²⁵, היינו
במשקל קְטִיּוֹת.

תיבת עניות אף היא נשקלת במסורת א"י במשקל קְטִיּוֹת,
פעדות ניקודם של כתבי-יד קאופמן ופארמה א' שלמשנה: בנות
ישראל נאות הן אלא שעֲנִיּוֹת מנוולתן (נדר' ט, י), וכניקודו
הא"י של פיוט-גניזה²⁶: העשרתו והחזקתו ודברי עֲנִיּוֹת (=)
עניות) שילח אליו ("איש אשר נמשל", פיוט ה' מתוך קרובת
יניי לסדר בראשית לב, ד). נוסח א"י נקלט במסורתו הלשונית
של נקדן מחזור סליחות אשכנזי כ"י ברלין 9 (מן המאה הי"ג),
שמצאתי בו ניקוד עֲנִיּוֹת בשתי סליחות משל ר' מאיר בר יצחק

23. מחזור לימים נוראים לפי מנהגי בני אשכנז לכל ענפיהם, מהדורת
ד' גולדשמידט, ירושלים תש"ל, פרך ב' (יום פיפור), עמ' 679.
24. לעניין היקלטותה של המסורת הבבלית בל"ח אצל עדת תימן עיין
ש' מורג, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים תשכ"ג, מבוא, עמ' יד, כג-ל.
25. ראה שבטיאל, המאמר הנזכר בהע' 2, עמ' 67.
26. רול, שם, 165. השוה מ' זולאי (מהדיר), פיוטי יניי, תרצ"ח, עמ'

והן "תמור עבודת מזיץ" (עמ' 199ב)²⁷, "תמרת סנסנה" (עמ' 191ב)²⁸.

מתחרתה צורת עֲנִיּוֹת, שהובאה במאמרו של סדן מספר המוסר ומפיוט של הראב"ע, מותקנת כמטבע המסורת הבבלית, אף שהיא עצמה אינה מזדמנת במקורות שבניקוד בבלי. צורה זו היא הנוהגת, כמובן, בקריאת המשנה אצל יהודי תימן²⁹, ומכאן גם ניקודה בספרי תימן, כגון בס' המוסר הנזכר משל המשורר התימני בן המאה הט"ז, זכריה אלצ'אהרי. הימצאותה בפיוט של ר' אברהם אבן עזרא אין בה כדי להפליאנו, שכן גרסאות-תצורה לא מעטות ממסורתה של בבל בלשון-חכמים נתקבלו אצל יהודי ספרד בימה"ב, כמוכח מחרוזי שירתם ומשקליה³⁰.

ניתן להוסיף דוגמאות להבדלי מסורות (הקיימים, לעתים, בתוך תחומיה של מסורת לשונית אחת) ולחילוקי ניקוד (אצל נקדני טקסטים מכאן, ואצל בעלי מילונים מכאן) בצורות קטיות — קטיות, כגון: סגיות, פרייות, שגיות, תליות ועוד.

ג. טפשות ושכרות

מבטאה השגור של התיבה התלמודית טפשות, המזדמנת

27. במהדורת גולדשמידט, שם, שם.

28. לא נדפסה. 29. שבטיאל, שם, שם.

30. על זיקתם של בני ספרד בימה"ב למסורת הלשון הבבלית ראה י'

רצהבי, "מסורת לשון חכמים בשירתנו הספרדית", לשוננו לעם, מחזור כג (תשל"ב), עמ' 39-52; י' טובי, "מסורת לשון חכמים בשירה העברית בימי הביניים", לשוננו, לז (תשל"ג), עמ' 137-147.

בתפילת יו"כ בוידוי "על חטא שחטאנו לפניך", הריהו בפי ספרדים ואשכנזים בימינו טְפָשׁוּת. מבטא זה, בדיגוש הפ"א, נגרר בעקבות המקבילה הארמית שבתרגומי המקרא טְפָשׁוּתָא, או בעקבות תיבת טְפָשׁ³¹. בפיהם של בני-תימן: טְפָשׁוּת, ע"ד קריאתם בכל השמות המופשטים בעלי סיומת -וּת, הנגזרים משמות תואר, ומשקלם קטלות³².

אלטרנטיבה שלישית במבטאה של תיבה זו מקוימת במסורת הקדם-אשכנזית (בקריאת הוידוי הנ"ל) והיא טְפָשׁוּת (מחזור כ"י אוקספורד 1035, עמ' 56. מחזור כ"י ברלין 5, עמ' 291).

החילוק הזה בדיגוש ובריפוי עה"פ בין המסורת האשכנזית הקדומה לבין המסורת האשכנזית דהאינדא מצוי גם בתיבת שכרות. אשכנזים בימינו הוגים שְפָרוּת, בהתאמה על שם-התואר שְפֹר³³, אבל בימי-הביניים הגוה בכ"ף רפויה, כמנוקד בפיוט "שעשוע יום יום" (פיוט ה' מתוך הקדושתא לשבועות "אורח חיים" מאת ר' שמעון ב"ר יצחק) במחזור וזרמיזא, עמ' 157: כִּי בְשִׁכְרוּתוֹ יֵצֵא מִדַּעְתּוֹ³⁴. צורה שלישית, שאינה אלא המצאה דקדוקית, תמצא בניקודו של הפיוט הנ"ל במהדורת המחזור האשכנזי של ר"ו

31. עיין במילון בן-יהודה, כרך ד, עמ' 1917, הע' 1.

32. ראה שבטיאל, שם, שם.

33. להעדפתו של המבטא הדגוש בתיבת שכרות עיין בדברי אבינרי, יד

הלשון, עמ' 544.

34. א"מ הפרמן, פיוטי רשב"י, ברלין-ירושלים תרצ"ח, עמ' צב.

היידנהיים: שְׁפָרוֹת³⁵ (מחזור לחג השבועות, רעדלהיים תקצ"ב, כא ע"ב).

אציין עוד זאת, שבתוך תחומיה של מסורת הקריאה הקדם-אשפנוית עצמה מצאתי הבדלי דיגוש וריפוי גם בתיבות תתנות ורפאות.

ד. זכרות וישרות

מזה הפתיב בדפוס היבבלי: זכרות (מנח' ו ע"א, ביצה לא ע"ב ועוד), ומתאימה לו הקריאה המשתקפת בניקוד הבבלי של תו"כ: תמות זְכָרוֹת (= זְכָרוֹת) בבהמה (מהדורת פינקלשטיין, עמ' תלד)³⁶ ומזה פתיב ביו"ד בשרידי הירושלמי מן הגניזה³⁷: זיכרותו (גיטין פ"ב, מד ע"ב. מהדורת גינצבורג, עמ' 223).

נוסח הבבלי נתקבל אצל לומדי גמרא אשפנזים בימה"ב ונשתקע במחזוריהם, וראה ניקודו של פיוט הקליר "תיכנס לארץ וחוצות" (מתוך שבעת-גשם שלו) במחזור כ"י אוקספורד (עמ' 153 א) ובכ"י מינכן 21 (עמ' 272ב): ממעל להרביע זְכָרוֹת רבע מים.

לשון המקרא במל"א ג, ו: וּבִישְׂרָת לִבִּי. כך בניקוד הטברני; אבל בניקוד הבבלי שלמקרא: וּבִישְׂרָת (= וּבִישְׂרָת)³⁸,

35. הניקוד בחטף קמץ מתפרש לי בזיקה אל תיבת שיפור ע"ד צְפָרִים מן ציפור.

36. וכן, בזי"ן פתוחה, הניקוד במילוני יעקב לוי, יסטרוב, בן-יהודה, אבן-שושן.

37. אבל בדפוס ונציה של הירושלמי הפתיב חסר, כבנוסח הבבלי.

38. ראה ייבין, שם, שם. המקבילה בניקוד הבבלי מלמדת, שצורת

בהשפעת התיבה המדרשית ישרות ובהתאם לניקוד משקל קטלות במסורת הבבלית של לשון-חכמים ושל לשון המקרא, היינו באות ראשונה פתוחה. ואילו בפיוט של יניי מן הגניזה שניקודו ארץ-ישראל³⁹: יישר לו יושר הילך לפי ישרותו ("בתמימים תומתם", מתוך הקרובה לסדר בר' לב, ד), ז"א בדגם קטלות⁴⁰. ותינתן הדעת גם לתחרות המשקלים: יושר-ישרות.

בדרך המסורת הבבלית נוהג נקדנו של מחזור סליחות אשכנזי משנת 1180 (פ"י בריטיש-מוזיאום, 677) בסליחה "אם עוונינו ענו" לשלמה הבבלי: פשרות ישרות ושרירות הלב. וכן הניקוד בסליחות מנהג אשכנז שנדפסו בימינו⁴¹.

כדוגמת ישרת לבב (מקרא) — ישרות (ל"ח) כך גם בלשון יראה: יראת חטא (מקרא) — יראות חטא (פ"ק שלמשה⁴², שרידי הירושלמי⁴³, קטע גניזה של משנה עם תרגום ערבי⁴⁴).

ישרת בניקוד הטברני צריכה להיתפס פנסמכו של העצם ישרה (ולא של שם-התואר ישרה).

39. ראה רול, שם, עמ' 162.

40. וכן, ישרות, ניקד יעקב לוי במילונו התלמודי.

41. מהדורת זליגמאן בער, רעדלהיים תרל"ד, עמ' 55. סדר הסליחות

פמנהג ליטא, מהדורת ד' גולדשמידט, ירושלים תשכ"ה, עמ' סב. וכן הניקוד במילוני יסטרוב ובן-יהודה.

42. עדיוח ה, ו; סוטה ט, טו.

43. מהדורת גינצבורג, עמ' 66, שורה 4.

44. "נ אפשטיין, ספר היובל לאלפסנדר מרפס, ניו יורק תש"י, עמ' 44.

כו.

ועיין מש"כ על הדיבור הזה בלשל"ע, מחזור ל, קונטרס ב
(רצ"ב), תשל"ט, עמ' 66.

והשוה עוד לשונות מקרא מויל לשונות חכמים מעין הנ"ל:
זקנה, פנעה, רשעה — זקנות, פנעות⁴⁵, רשעות.

45. ראה אבינרי, גנוזים מגולים, 178.

מ א י ר רו ט נ ב ר ג

חָכָם וְחָכְם-לֵב

לכאורה אין בין שני אלה ולא כלום, וכל התרגומים
והפירושים שראיתי לשבעת המקראות שבס' שמות, שחכם-לב
מצוי בהם¹, ראו כאן את ההוראה "אדם, שלבו חכם", כלומר
חָכְם-לֵב = חָכָם. בעקבות אלה הגדיר א' אבן-שושן במילונו
(ערך לֵב): "חכם-לב, חכם, נבון, פיקח".

אולם חָכְם-לֵב מצוי עוד בארבעה מקומות במקרא²,
והפירושים שהוצעו להם לפי ההוראה הנ"ל אינם מתקבלים על
הדעת, והביאו כמה מן הפרשנים החדשים לידי הצעות מרחיקות
של "תיקונים" בגוף המקראות.

ואף גם זאת, אם נעיין יפה בשבעת המקראות שבס' שמות,
נראה שגם בהם אין הכוונה לומר, שהיו האנשים בעלי חכמה

1. כח, ג; לא, ו; לה, י; כה; לו, א, ב, ח.

2. משלי י, ח; יא, כט; טז, כא; איוב לו, כד.